

معماری اقوام

● قسمت چهارم

معماری در دره نیل

● منوچهر بهرامپور

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رساله تاریخ و جغرافیا

نزدیک‌تر نموده و عصر کشاورزی و استقرار را بنیان نهادند. آثار بدست آمده از سفالینه‌ها و سایر ابزار و ادوات روزمره، تاریخی در حدود سه هزار سال قبل از میلاد مسیح (ع) را ارائه می‌دهد که به ادوار چهارگانه فرهنگ و تمدن پیش از تاریخ مصر، نامگذاری شده است. این تمدنها عبارتند از:

۱- تاسیان یا تازیان: Tasians

۲- باداریان یا بداریان: Badarians

۳- امراتیان: Amratians

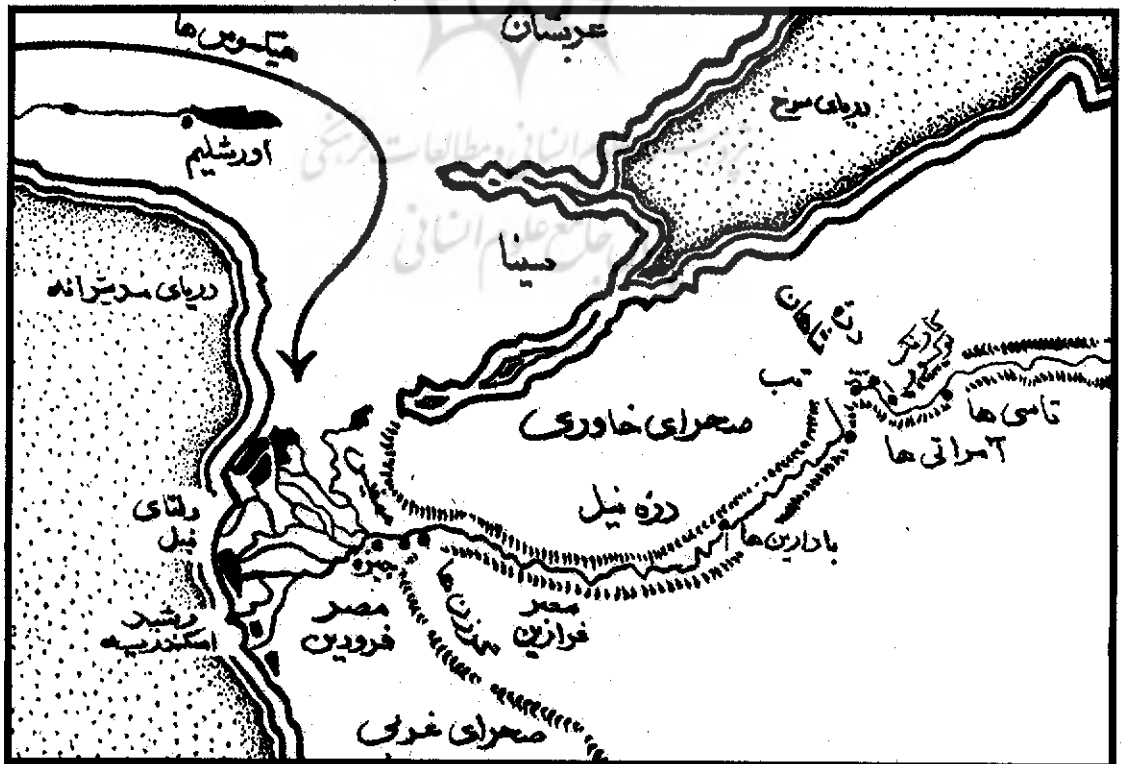
۴- جرزیان یا گرزیان: Gerzians

این ادوار چهارگانه فرهنگی و انشعابهای آن، تاریخی در حدود دو هزار سال را دربر می‌گیرد که تا شروع سلسله‌های پادشاهی مصر ادامه داشته است. آثار بدست آمده مربوط به این ادوار، در مکانهایی به همین نامها در کرانه‌های نیل یافت شده‌اند که به شرح آن می‌پردازیم.

الف: اقوام گروه یک. یا «تاسیان»: مردمی کشاورز بودند و معماری بسیار ابتدائی آنان عبارت بود از کلبه‌های موقت از نی که سقف آنها را با اندود گل می‌پوشاندند. قبور آنها نامنظم و برخی بیضی

مردم شکارگر عصر پارینه سنگی، همانگونه که در بحث میانرودان دیدیم، به دلایل گوناگون از جمله کمبود شکار و تغییرات آب و هوا، به سوی دشتهای سرسبز جنوب سرازیر شدند. انگیزه دیگر این مهاجران، دسترسی به منابع غذایی جدید بود که آن را هم توانستند با سکونت در کنار رودخانه‌های پرآب و دشتهای حاصلخیز و صید انواع ماهی و صدف و خرچنگ و لاک‌پشت و سایر آبزیان فراهم آورند. در مورد رود نیل هم این تحول و استقرار همین گونه صورت گرفت: مهاجرانی از طریق جنوب و غرب آفریقا در کرانه‌های جنوبی نیل و مهاجرانی دیگر از طریق غربی‌ترین نقطه آسیا و کرانه‌های شرقی مدیترانه رهسپار شمال و دلتای رود نیل گردیدند و اولین استقرارها را در عصر نوسنگی و آغاز کشاورزی بنیاد نهادند.

در آن زمان، دره نیل همانند بسیاری از نقاط گرمسیری آفریقا، با دگرگون شدن آب و هوا و آب شدن لایه‌های یخ، مکانی مناسب برای زیستن گردید. به علت همین دگرگونی و خشک شدن محیط زیست، انسان و حیوان، خود را به این رودخانه

پله‌هایی صورت می‌گرفته که سطح آنها کمی پائین‌تر از سطح زمین بوده است. در اطراف ما نگاههای آنان آثار دیوار دفاعی دیده می‌شود. شکل مقابر نیز همانند اعصار گذشته می‌باشد.

د: اقوام گروه چهارم: یا «گرزین‌ها» که در خلال واپسین دوره‌های قبل از تاریخی مصر شکل گرفتند، آینده پرشکوه و جلال این سرزمین را بنیاد نهادند. خط نوشتاری در اواخر این دوره بوجود آمد و با آغاز دوره تاریخی، زندگی اجتماعی و تشکیلات گروهی هم، شکل گرفت و فرمانروایانی برای اداره امور مردم نمایان گردیدند.

«گرزین‌ها» از جمله مهاجرانی بودند که برخی از آنان ریشه سامی داشتند و شاید از طریق فلسطین و آسیای غربی وارد دلتا در شمال مصر شده بودند و احتمالاً برخی نیز از جنوب آفریقا به سمت شمال کرانه‌های نیل آمده باشند. بهر صورت، آثار معماری پراکنده آنان عیارت بود از خانه‌های تک اتاقه، بخش نشیمن مسقف و قسمت جلو، حیاط روبازی قرار داشت. این سرپناها چهاردیواری مستطیل شکل بودند که درب ورودی آنها در یک دیوار کم عرض‌تر واقع بود و روبروی آن، در دیوار دیگر، دو پنجره‌گونه تعبیه گردیده بود. سقف کلبه‌ها مسطح بودند. مقابر مستطیل شکل برای افراد با اهمیت‌تر، و گورهای مدور

شکل و ساده به نظر می‌رسیدند. اعتقاد به دنیای پس از مرگ در این زمان مرسوم بوده.

ب: اقوام گروه دو. یا «بداریان»، مردمی بودند که با فلز مس آشنائی داشته و ابزاری از فلز مس می‌ساخته‌اند. آنها بودند که آیین تدفین مردگان را پی ریختند و قرن‌ها بعد در عصر فراعنه، همین مراسم یکی از مهم‌ترین آداب و رسوم سرزمین نیل و زندگانی پس از مرگ قرار گرفت. این مردم قبرهای خود را در بدو امر بیضی شکل ولی نامنظم می‌ساختند و قبرهای زنان از حد معمول بزرگتر بودند. مقابر با اهمیت‌تر، مستطیل شکل، ولی در گوشه‌ها دارای انحنا و بدون زاویه. در تعدادی از قبرها طاقچه‌هایی برای قراردادن اشیاء تعبیه می‌شده. از چگونگی معماری منازل، اطلاعی در دست نیست؛ شاید کلبه‌های موقت از نی و گل داشته‌اند.

ج: اقوام گروه سه، یا «آمراتیان»، که بعد از گروه دوم در کرانه‌های نیل ساکن شدند، کشاورزانی بودند که علاوه بر ادامه آداب و رسوم گذشتگان، تغییراتی نیز در محیط زیست خود پدید آوردند. بقایای چند کلبه از این مردم بدست آمده، که دیواره‌های آنها با گل مخلوط با لاشه سنگ آهکی، ساخته شده است.

این دیوارها قطری در حدود سی سانتیمتر داشته و چینه یک پارچه می‌باشند. ورود به کلبه به کمک

ساده برای مردم عادی.

به آغاز عصر فراعنه و یا دوران تاریخی مصر، قدم می‌گذاریم. این زمان، تقریباً در حدود سه هزار و دو بیست سال قبل از میلاد بود که رهبری توانا به نام «مینس (Meness)» که به روایتی او را با نام دیگری به نام «نارمر (Narmer)» معرفی می‌نمایند، سراسر خطه مصر را از جنوب تا شمال به صورتی متحد درآورد شاید بتوان او را اولین فرعون مصر دانست.

قبل از ادامه مطلب، لازم است که جدولی از تقسیم بندی این سلسله‌ها را در زیر بیاوریم.

۱- سلسله‌های عتیق، شامل سلسله‌های اول و دوم از حدود ۳۱۰۰ تا ۲۶۸۶ قبل از میلاد.

۲- سلسله‌های قدیم، شامل سلسله‌های سوم تا آخر ششم، از حدود ۲۶۸۶ تا ۲۱۸۱ قبل از میلاد.

۳- دوره فترت اول، شامل سلسله‌های هفتم تا

آخر سلسله‌های دهم، از حدود ۲۱۸۱ تا ۲۱۳۳ قبل از میلاد.

۴- دوره سلسله‌های میانه، شامل سلسله‌های یازدهم و دوازدهم، از حدود ۲۱۳۳ تا ۱۷۸۶ قبل از میلاد.

۵- دوره فترت دوم، شامل سلسله‌های سیزدهم تا هفدهم که از حدود ۱۷۸۶ قبل از میلاد آغاز می‌شود که شامل ورود هیکسوسها «HYKSOS» نیز می‌شود.

۶- دوره سلسله‌های جدید، که خود به سه دوره (جدید ۲ و جدید ۱ و جدید) تقسیم می‌شود از حدود سال ۱۵۶۷ تا ۱۰۸۵ قبل از میلاد ادامه داشته و شامل سلسله‌های هجدهم تا پایان سلسله‌های سی و یکم و آغاز عصر بطلمیوسیان می‌باشد.

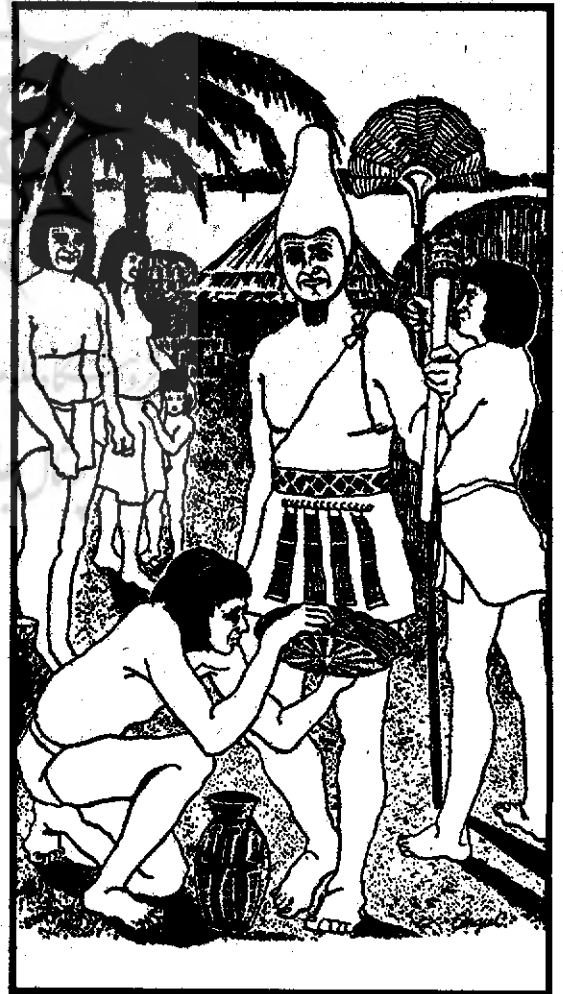
۷- دوره بطالمه، از ۲۲۲ قبل از میلاد تا سال ۲۰ قبل از میلاد ادامه داشته.

۸- دوره رومیان، از سال ۲۰ قبل از میلاد تا سال ۴۰۰ میلادی ادامه داشته.

در دوره سلسله‌های قدیم، قدرتهای سیاسی و نظامی و اقتصادی مصر فزونی یافته و آثار معماری این دوران، جنبه مشخص تری بخود می‌گیرند. تحولات مهم، استفاده از مصالح بادوام در معماری و برخورداری از تکنیک و طراحی در ساخت، و بالاخره روش مهندسی مطلوب و بالا. این زمان را در واقع می‌توان عصر اول طلایی برای مصر باستان ثبت نمود.

البته قبل از این دوران، اولین و کهنترین بنای مصری یعنی هرم پله‌پله ساکارا Sacara را داریم که نخستین شخصیت تاریخی مصر، ایحوتپ هنرمند و خالق عالم هنر آنرا طراحی نموده است. فراعنه عهد عتیق دو مقبره در ساکارا و آبدوس برای خود ساختند که مقبره نارمر در ساکارا قابل ذکر می‌باشد. هرم سازی در دوره سلسله چهارم به نقطه اوج خود رسید و در سلسله پنجم، هنر مجسمه سازی به کمال رسید. اهرام بجای مانده در مصر، در اصل مقابری هستند که انگیزه برپائی آنها اعتقادی و مذهبی بوده و به منظور حفظ و نگهداری اجساد فراعنه در دنیای پس از مرگ می‌باشند.

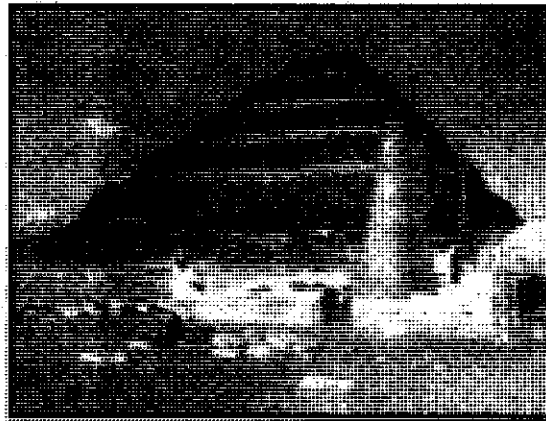
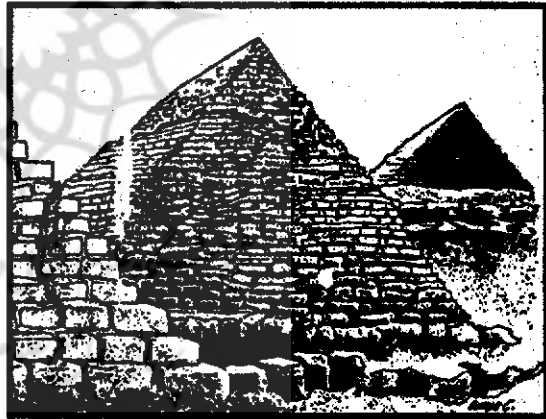
در دوران فترت اول، همه هنرها از جمله معماری رو به افول گذاشتند و تقریباً این عصر بی‌توجهی و

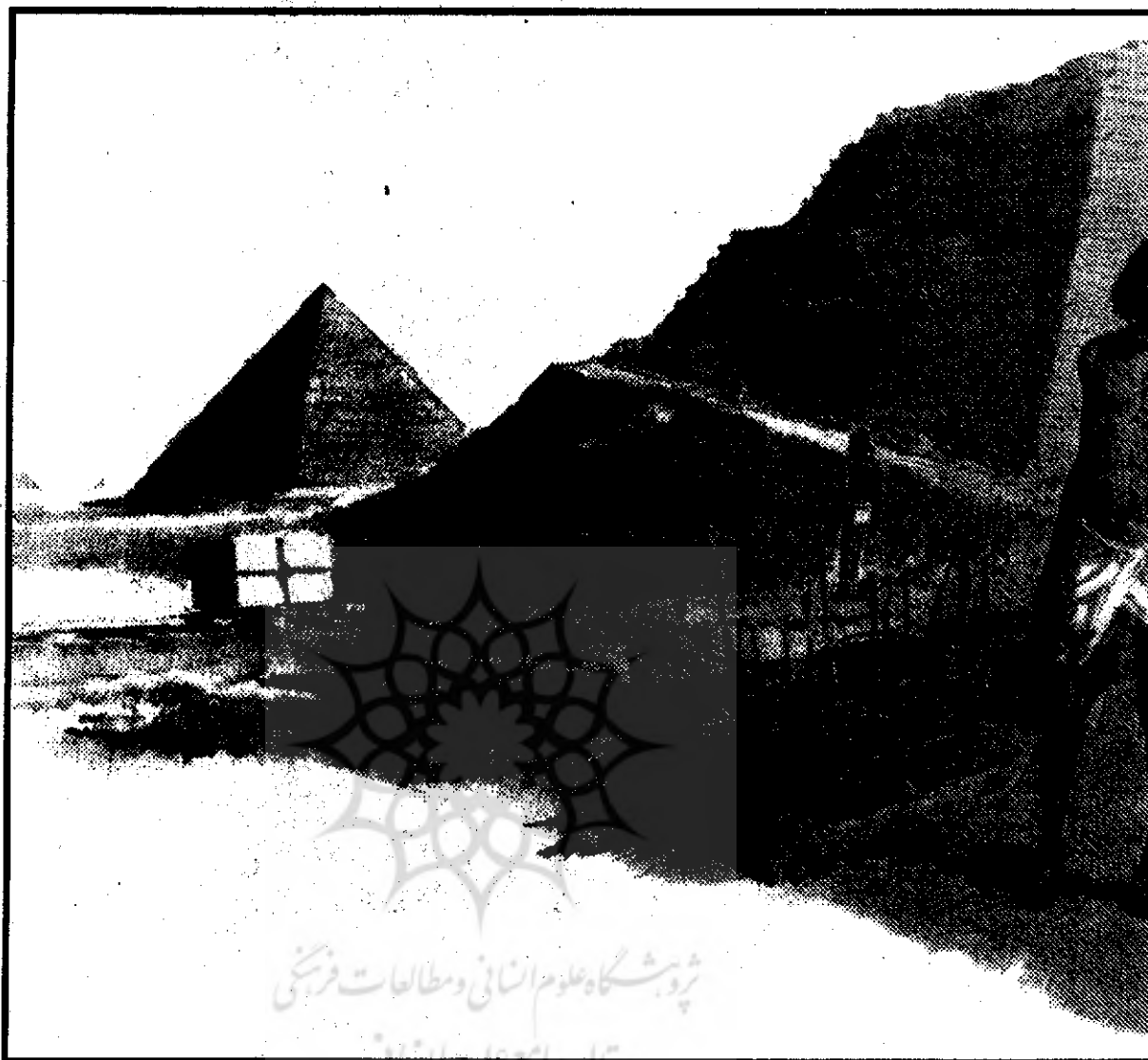
تاریک، از سلسله هفتم تا آخر سلسله دهم ادامه داشت.

در عصر سلسله یازدهم از دوران سلسله‌های میانه، مجدداً زمان رونق و شکوفائی شروع می‌شود و آثار هنری نوینی پدید می‌آید که در واقع، احیاء سنتهای گذشته می‌باشد. معماری و مجسمه‌سازی با سبکهای جدید پدید می‌آید. بعد از سلسله دوازدهم فترت دوم تا پایان سلسله هجدهم شروع می‌شود در روزگار سلسله دوازده، تقریباً ساخت اهرام برای مقابر از صحنه خارج می‌شوند و مقابر ستوندار نمایان می‌گردند. به عنوان مثال، یکی از فراعنه سلسله دوازده به نام خنوم حوتپ Khenomhotep در محلی که امروزه «بنی حسن» نام دارد مقبره‌ای ستوندار برای خود ساخت.

از این به بعد، در قبرهای کرانه غربی نیل چنین معماری شکل گرفت. در «دیرالبحری»، تالار ستون دار مربوط به ملکه حت‌چپسو «Hatchepso» و در کنار

آن مقبره عظیم و پرستونی به نام رمستوم قرار گرفته که مهندسان و بندگان رامسس دوم آنها را بنا نموده‌اند. در این بناها عدم تقارن تأثیر شرق دور و طاقها و دهانه‌های قوسی که بعدها به یونان و روم و اروپای جدید سرایت نمود، کاملاً مشهود است. مصریان در این عصر، از نقوش تزئینی که از عمده‌ترین هنرها می‌باشد برخوردار بودند. بدون شک، آنان خلاق‌ترین بنایان و سازندگان بشمار می‌رفتند. نمونه مهم و پرارزش دیگر، مجسمه ابوالهول (که احتمال می‌رود همان خفرع باشد) می‌باشد که از سنگ دیوریت ساخته شده و صفات ابدی این فرعون را که تاریخی حدود پنجاه قرن را

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 کتابخانه دیجیتال ملی ایران

بنا پایان یافتن این دوره، تاریخ مصر شاهد یورشهایی از جانب فرمانروایان دور و نزدیک از جمله هخامنشیان، و یونانیان و رومیان بوده که ضمن تسلط، دگرگونی را در همه عوامل فرهنگی بوجود آوردند و بشدت هنر سرزمین نیل را دگرگون نمودند.

بدنبال دارد می‌رساند. صفاتی چون نیرومندی، اقتدار، سرسختی، شهامت و حساسیت که توسط هنرمند به بهترین صورت ممکن مجسم شده است. بالاخره به دوران جدید سلسله‌ها می‌رسیم. تحولات شگرف فکری و مذهبی مربوط به این دوره، مربوط می‌شود به فرعون بنام آخناتون (Akhenaten).

عصر آخناتون، به دوران دوم پلائی مصر معروف است. در این زمان تأثیرات قابل ملاحظه‌ای در کلیه هنرها بخصوص در معماری، مشاهده می‌شود. نهایت درجه زیبایی و تناسب هنری در سلسله‌های هجدهم تا بیستم در هر زمینه بوجود آمد.